

Svensk fäbodkultur och utmarksbruk

KULTURARV

MÅNGFALD

FRAMTID

- ❖ Länsstyrelsen hotar den biologiska mångfalden
- ❖ Det drar ihop sig till årsmöte
- ❖ Lillhärjeå – en ljusglimt i byråkratimörkret
- ❖ Svenskättlingarna i Allt för Sverige på Arvselen

Redaktör: Jers Kristin Lissel
redaktion@fabod.nu

Tryck: Reklamab, Edsbyn

Ansvarig utgivare: Peter Helander

Redaktion: redaktion@fabod.nu

Tidskriften Svensk fäbodkultur och utmarksbruk är medlemstidning för FSF. ISSN 2003-2307
Om inte annat anges så är artiklarna författade av redaktionen. Åsikter i artiklar som inte signerats av styrelsen är inte med automatik förbundets åsikter.

För medlemskap betala 300:- per person, organisation eller företag eller 500:- per familj utan begränsning av antal personer i hushållet. Varje sådant medlemskap ger en röst vid årsstämman.

Övriga kan beställa tidskriften för 100:-/styck eller prenumerera via sin förening 200:-/per år
Sätt in aktuell avgift på bankgiro 5243-8538 eller swisha 123 109 20 22

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

(FSF) www.fabod.nu

Ordförande Peter Helander

073-072 86 27, peter.helander@fabod.nu

Ledamot Carin Gisslén-Schönning, sekreterare

070-398 37 83, carin.gisslen-schonning@fabod.nu

Ledamot Dennis Olsson

070-215 62 82, dennis.olsson@fabod.nu

Ledamot Ingela Käreskog

070-570 07 58, ingela.kareskog@fabod.nu

Ledamot Perjos Lars Halvarsson

073-028 00 01, lars.halvarsson@fabod.nu

Ledamot Åsa Regnander-Dahl

070-369 97 37, asa.regnander-dahl@fabod.nu

Ledamot Marika Kaspergård

073 808 60 66, marika.kaspergard@fabod.nu

Ledamot Erik Samuelsson

073-821 35 22, erik.samuelsson@fabod.nu

Ledamot Carin Walldin

070-573 43 55, carin.walldin@fabod.nu

Ekonomi Lena Åkerlind

070-350 80 66, ekonomi@fabod.nu

Revisor Erik Sundin och Åke Eriksson

revisor@fabod.nu

Valberedning består fem ledamöter samt en suppleant.

Sammankallande, Mats Käreskog

072-577 07 14

Gruppmail: valberedning@fabod.nu

De regionala fäbodföreningarna är medlemmar i förbundet och har en viktig roll för regional intressebevakning, aktiviteter och kontakter med fäbodbrukare, fäbodägare och fäbodlag och andra intresserade.

Dalarnas Fäbodbrukarförening, DFBF

dfbf@fabod.nu

Föreningen Värmlands Säterkultur, FVS

varmlandsaterkultur@fabod.nu

Värmlands Säterbrukarförening, VSBF

varmlandsbf@gmail.com

Gävleborgs Fäbodförening, GFF

gff@fabod.nu

Jämtland och Härjedalens Fäbodförening, JHFF

jhf@fabod.nu

Framsida, Baggen Lars-Olof, Årteråsens fäbod,
Foto Kerstin Danielsson.

Tidningen Svensk fäbodkultur och utmarksbruk ges ut med stöd av Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket

En inblick i styrelsens arbete

I stadgarna står det att styrelsen i FSF företräder föreningen mellan föreningsstämmorna och att styrelsen löpande bevakar föreningens intressen. Sen står det lite om att verkställa, genomföra, dokumentera och sköta ekonomin vilket är de vanliga sysslorna i en förening.

Det vi gör mer påtagligt på förbunds nivå är att arbeta för att skapa bättre villkor för fäbodbruket. Hur gör vi det? Det handlar mycket om påverkansarbete. FSF är remissinstans till en hel del myndigheter. Detta arbete tar en del kraft eftersom hela styrelsen är ideellt arbetande och sköter detta på sidan av våra vanliga arbeten. Andra stora organisationer som LRF har anställd personal som bevakar alla remisser och skriver remissvar. Några av de senaste remisser och synpunkter vi blivit uppmanade om att besvara är.

- Uppdaterade riktlinjer för skyddsjakt.
- Konsekvensutredning och förslag på ändringar i föreskrifter och allmänna råd om miljöersättningar, djurvälstånd, ersättningar och kompensationsstöd.
- Konsekvensutredning och förslag till ändrade föreskrifter om direktstöd och grundvillkor.
- Förslag till övergripande myndighetsgemensamma riktlinjer för flytt av varg inom Sverige.
- Konsekvensutredning och förslag till ändrade föreskrifter om ansökan om jordbrukarstöd.
- Remiss av delbetänkandet Jakt och fiske i renbetesland.
- Hearing med regeringskansliet om den kommande CAP-perioden.

Detta är några av de saker där vi tillfrågas om att lämna synpunkter. Som ni förstår blir våra svar ibland av övergripande karaktär där vi lyfter fäbodbrukets villkor och att hänsyn måste tas till vår småskaliga verksamhet med mycket låg lönsamhet.

Sen jobbar styrelsen med eller mot myndigheter som ställer alldeles för orimliga krav på vår säsongsverksamhet som har flerhundraåriga traditioner. Det senaste är att Länsstyrelsen i Jämtland hade synpunkter på bässtorleken i ett fjös på en fäbod. Det ledde till att fäbodbrukaren tvingades ansöka om dispens hos Jordbruksverket som i sin tur

avslog ansökan. Det har begåtts fel i flera steg hos våra myndigheter i detta fall. Först skulle Länsstyrelsen själva kunnat godkännt fjöset som en avvikelse från regelverket och sen skulle förstas Jordbruksverket gett dispens. Jag är dock tacksam över att Landshövdingen i Jämtland skrivit till Generaldirektören och påpekat att den nekade dispensansökan kan leda till att den traditionella verksamhet som vi bedriver läggs ned. Detta samtidigt som UNESCO är på väg att godkänna fäbodbruket som ett immateriellt kulturarv. Om det vore så att våra kor hade det dåligt, skulle man kunna förstå myndigheternas beslut men så är det inte. Våra kor på fäboden har det bättre och lever ett lyckligare liv än kor i storjordbruket.

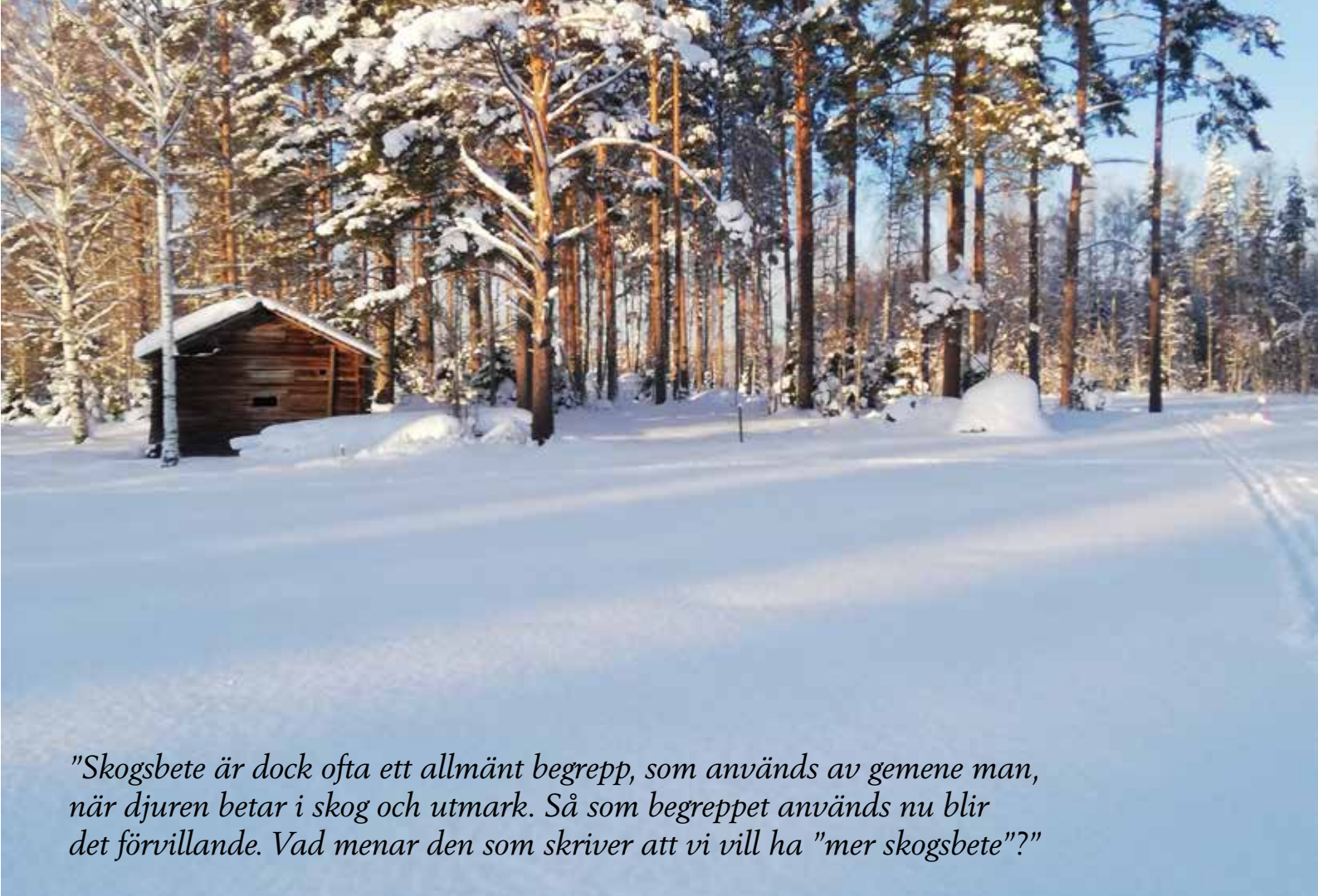
Avslutningsvis vill jag säga att som ni märker av vad jag skrivit så jobbar styrelsen mycket med påverkansarbete. Fäbodverksamheten och aktiviteter i våra fäbodlän sköter ni medlemmar och de regionala föreningarna. Självklart stöttar vi från förbundsstyrelsen så mycket vi kan och orkar.

*Gut Peter Helander
Ordförande FSF*

Gut Peter Helander.

Foto: Hållpetters Maria Bergström.

"Skogsbete är dock ofta ett allmänt begrepp, som används av gemene man, när djuren betar i skog och utmark. Så som begreppet används nu blir det förvillande. Vad menar den som skriver att vi vill ha "mer skogsbete"?"

Nedervallens fäbod. Foto: Carin Gisslén-Schönning.

Skogsbete och betesmark i fäbodskog

Duger denna vackra skogsbacke som skogsbete i fäbod? Nix, inte om vi ska följa Jordbruksverkets regler om vad skogsbete är:

"Skogsbetet ska huvudsakligen bestå av skog med ett till övervägande del naturligt uppkommet trädbestånd med tydlig åldersskiktning. Trädbeståndet ska ha inslag av gamla träd eller på annat sätt visa på att en lång kontinuitet råder i trädskiktet. Områdets markvegetation ska vara betespräglad och det ska finnas gräs, örter och ris som är dugligt som foder. Vegetationen ska innehålla växtarter eller ha en vegetationsstruktur som visar på en långvarig beteshävd."

Enligt länsstyrelsens bedömning av skogsbacken här i fäboden anses "trädskiktet alltför likåldrigt och likartat samt produktionsinriktat" och för att godkännas som bete är det alltför många träd och för lite gräs och örter till bete. Så ingen ersättning utgår här, vare sig för betesmark eller för skogsbete.

Men kossorna betar marken gladeligen och här växer nattviol, linnea, grönkulla och tallört samt flera gräsarter, bland annat hässlebrodd. Marken är således betespräglad. Spillkråkan och gröngölingen bygger sina bon, dyngbaggen mumsar på komockorna och den biologiska mångfalden frodas.

Inom fäbodrörelsen anser vi att den skogstyp som Jordbruksverket kallar skogsbete är ett exklusivt begrepp för deras miljöersättningar som stänger ute de mindre fäbodbrukarna från den ersättningen. Skogsbete är dock ofta ett allmänt begrepp, som används av gemene man, när djuren betar i skog och utmark. Så som begreppet används nu blir det förvillande. Vad menar den som skriver att vi vill ha "mer skogsbete"? Det har nämnts på flera konferenser och i regionala åtgärdsprogram för miljömålen den senaste tiden.

Vill vi ha mer av skogsbete som det skrivs mycket om i press och åtgärdsplaner just nu, så kanske Jordbruksverket måste bredda begreppet eller att ett nytt begrepp införs: betesmark i fäbodskog. Noteras kan också, att om ytterligare begrepp införs, det vill säga

betesmark i fäbod och slätteräng på fäbod (nu heter det bara betesmark eller slätteräng), så kan vi få en välkommen statistik på hur många aktiva fäbodare det finns i våra fäbodlän.

Våra aktiva fäbodare är en del av vårt viktiga kulturarv som med betande djur på skogen bidrar till miljömålsuppfyllelser samt till en hög grad av självförsörjning och livsmedelsberedskap. Detta gör vi samtidigt som vi inom fäbodrörelsen arbetar med att bevara traditionell kunskap utifrån artiklarna 8j och 10c i Konventionen om biologisk mångfald och traditionellt brukande, medan vi även väntar på ett beslut från Unesco om att klassa fäbodkulturen som immateriellt kulturarv.

*Carin Gisslén-Schönning,
fäbodbrukare i södra Hälsingland och
styrelseledamot i FSF och GFF*

I augusti 2023 var Skalens fåbod en av de platser som Göteborgs Universitet/ Nätverket Svenska Kulturlandskap valde att besöka i samband med sitt studiebesök till Voxnadalen.
Foto: Benny Backeby.

Länsstyrelsen, ett hot mot biologisk mångfald?

Att se igenom fingrarna är inte samma sak som att utgå från lokala förutsättningar.
Är regler till för att följas eller är de till för att styra i en allmän acceptabel riktning för stödets syften?

Många fåbodbrukare vittnar om svårigheter med våra myndigheter och då kanske i första hand att länsstyrelserna är ett hot mot den biologiska mångfalden och fåbodkulturen, småbruket och de som har djur i mindre omfattning.

I vanliga jobb så blir man inte av med lönen ifall en situation uppstår då man på grund av yttre omständigheter som man omöjligen kan råda över, inte kan fullgöra sitt uppdrag. Men Länsstyrelsen kan med tillräckligt nitiska tjänstepersoner dra in en ersättning som utgör en betydande del av en småbrukares inkomst, i fåbodbrukaren Stefan Olanders fall med 87,5 procent, med ett brev där de förklarar brister på markerna utifrån deras fyrkantiga checklistor.

HJÄLPA ELLER STJÄLPA?

Stöden som fåbodbrukare får har till syfte att gynna kulturen och bidra till att kulturmärker och den biologiska mångfalden bevaras. Många är de fåbodbrukare som vittnar om

att länsstyrelserna tar bort och minskar de områden som exempelvis får extra miljöstöd. Få, om ens någon, vittnar om att de vid kontroller lägger till eller utökar stödberättigade områden. En brukare som blir ifrågasatt, kanske upprepade gånger, och får stödet indraget har naturligtvis närmare till beslutet att lägga ner verksamheten än att på helt ideell basis fortsätta. Resultatet blir att myndighetsutövningen utarmar fåbodkulturen, kulturlandskapet och den biologiska mångfalden. Myndighetssverige behöver förändras till att hjälpa snarare än stjälpa. Om fåbod- och utmarksbruk ska bidra till livsmedelsförsörjning och en resurs utifrån ett beredskapsperspektiv så måste stödsystemen utgå från ett producent/brukarperspektiv. Idag är de utformade utifrån att det är en museiverksamhet. Stöden går endast till befintliga fåbodar. Det är miljöstöd som i huvudsak är till för att bevara – och konservera de rester av kulturlandskapet som fåbodkulturen står för och försvara fåbodbruket som ett nostalgiskt inslag i skogslandskapet. Istället för att minska bidrag

bör man ge uppskov och informera om hur brukare kan öka stödersättningen.

Som det i huvudsak fungerar idag så utrotar myndigheten våra brukare och därigenom också de som sköter om kulturlandskapet och bevarar den biologiska mångfalden. Med ett annat arbetssätt där myndigheterna stödjer brukarna skulle det till och med kunna gå från att bevara till att utveckla.

"Idag utrotar myndigheten våra brukare och därigenom också dem som sköter om kulturlandskapet och bevarar den biologiska mångfalden"

MÅNGFALDEN I SYMBIOS MED BRUKANDET

I Land Lantbruk nr 7 februari 2024 fanns två artiklar med olika ämnen som med gemensamma glasögon kan ge en synvänder på betydelsen av småbruket – utmarksbruket – fåbодукet i Sverige. En av artiklarna handlar om en ny livsmedelslagstiftning för en tryggad matförsörjning. Här finns ingenting i utredningen som pratar om en högre lokal självförsörjningsgrad. Dels är lokala producenter levererar till en lokal marknad, men också där småbrukarnas, tillika fåbодукarnas, fyllda frysboxar och matkällare, små gårdar och stallar fyllda med livdjur kan utgöra en resurs i en tryggad matförsörjning. Med en annan politik skulle det kunna utgöra en mer betydande resurs, med en djurhållning som redan idag innebär minimala om ens några insatsvaror.

Den andra artikeln handlar om ”Nya perspektiv på fodereffektivitet” där våra svenska idisslare är överlägsna de enkeltmaga djuren när det gäller att producera mänskligt ätbart protein utifrån så lite mänskligt ätbart protein som möjligt i fodret. Idisslare är en energiomvandlare och frågan är om inte den betydelsen är mycket större än vad vi idag vet när det gäller kolinlagring. Skulle vi dessutom ha ett stödsystem som leder till att vi återupptar småbruk där skog och utmarker blir en foderresurs och där djuren tillåts bli äldre, och för all del smakrikare, så blir kolinlagringen ännu effektivare. Klimatet och vår biologiska mångfald förtjänar bättre utformade stödsystem till småbruk och fåbодук.

Den kulturella- och biologiska mångfalden på fåbодукarna är i symbios med brukandet – småbruket – utmarksbruket – fåbодукet.

Idag utarmar stödsystemen och handläggningen den biologiska mångfalden och kulturlandskapet. I Stefans fall handlar det för hans del om en förlust av 70 - 80 000 kronor som i allra högsta grad bidragit till hans försörjning. Väljer han att sluta utifrån den dåliga myndighetsutövningen kommer hävden att upphöra och en av de mest artrika markerna i Gävleborg och Hälsingland kan komma att växa igen.

Olle Berglund

Blommorna styr myndighetsutövningen

Stefan Olander är småbrukare på Skalen i Alfva socken – Hälsingland. Han har tagit över småbruket från sina föräldrar och är född på gården. Idag har han inga egna djur men lånar in under betessäsongen.

Skalen är ett mycket gammalt fåbodområde från början 1500-talet med många lämningar sedan den tiden. Stefan har inte haft något fåbodstöd eftersom det inte finns någon byggnad kvar från den tiden. Ersättningarna han fått har i huvudsak varit miljöstöd för högre biologiska värden då markerna idag är att några av Hälsinglands – ja Gävleborgs mest artrika område. I augusti 2023 var Skalens fåbod en av de platser som Göteborgs Universitet/ Nätverket Svenska Kulturlandskap valde att besöka i samband med sitt studiebesök till Voxnadalen, just på grund av områdets unika värden. Det är ett område på 40 hektar, varav sju hektar är örtrika slättermarker. De omges av mer eller mindre skogklädda betesmarker. Markernas nuvarande tillstånd är resultatet av Stefans enträgna slit mer att hugga, röja, stängsla, slå gräs och hålla betesdjur.

Kontroll av Länsstyrelsen genomfördes 2023-08-28. Handläggaren hörde av sig dagen före och undrade om Stefan var hemma. Han välkomnades till Skalen och anlände vid halvtiotiden på förmiddagen. De började rundvandringen. Där fanns får och kvigor som gick på bete, öronlapparna kontrollerades på kvigorna, vilka Stefan vid tillfället var ägare till. Fåren var inlänade och de gick i den första hagen som synades. Den var välbetad och godkändes. Nästa hage var betad men kontrollanten anmärkte på toppade grandungar som Stefan lämnat för att fåglar skulle kunna bygga bo och harpaltarna hitta skydd. Där hade trastar valt att bygga bo bland buskarna. Marken ansågs ha för mycket träd och granbeståndet borde minskas.

De vandrade vidare ut på åkerarealen som var sju hektar. Många är de bönder och fåbодукare som håller 2023 som deras sämsta år - värre än torråret 2018. Marken var oslätad på grund av det ständiga regnvädret och behöver en veckas torkväder för att klara av slätter och foderbärgning. Kontrollanten förstod problemet när de gick ut på åkern och det plaskade runt fötterna. I nästa hage hade kvigorna gått och betat men där skulle marken ha slätats. De fick gå där nu eftersom slätter hittills varit omöjligt. I hagen där de normalt skulle ha gått höll Stefan på att reparera hagen då träd hade blåst ner över gårdesgården. Där var det därför obetad och Stefan meddelade att den skulle betas så fort hagen var lagad.

I beteshagen var det en hel del block, och arealen minskades med 20 procent, eftersom djuren inte kan beta stenar. I den övre delen av hagen var det rikligt med blåbärris och ljung och marken minskades med en tredjedels hektar då den inte var att betrakta som betesmark. Stefan förlorade därför stödsättningen. Hade kontrollen skett en månad senare hade det varit slättat och djuren hade gått och betat på rätt ställe.

Under omständigheter som brukare mer eller mindre inte kan påverka så måste brukaren värderas högre än blommorna just det året. Det är brukarformen som borde vara rödlistad. Utan brukare försvinner kulturmiljön där den unika floran finns, och stödformerna snarare stjälper än hjälper både blommor och brukare.

Sveriges regering har tillsammans med Norge lämnat in en ansökan där de vill att fåbодукet tas upp på **Unescos lista över immateriella kulturarv**. För att få större förståelse för fåbодукets hållbara bruknings sätt behövs en rejäl omformning av stödsystemen och myndighetsutövningen för att leva upp till det i framtiden. För att bevara något för framtiden måste det finnas utrymme och vilja till att utveckla verksamheten. Genom att stödja fåbодукet vinner kulturlandskapet genom minskad klimatpåverkan, ökad egenförsörjningsgrad, högre beredskap, och inte minst en ökad biologisk mångfald. Dessutom ett bevarande av utrotningshotade tamboskap som inte behöver tillskottsutfodras nämnvärt och en skog som är mera motståndskraftig mot torka och bränder.

Olle Berglund

Stefan Olander, ordförande i Gävleborgs Botaniska sällskap. Foto: Hållpetters Maria Bergström.

Ladugård, Lillhärjeåbygget. Foto: privat.

Dispens för Lillhärjeåbyggets spiltor

Att fåbodbruket hamnar i kläm mellan myndighetsregler är inte ovanligt. Lillhärjeåbygget, det unika kulturresevatet i väglöst land i Härjedalen som vi skrev om i förra numret av tidningen, sökte nyligen dispens hos Jordbruksverket för de 35 cm för korta båsen i sommarladugården. Men dispensansökan avlogs.

Då reagerade Marita Ljung, landshövding i Jämtlands län, och skrev ett brev till JSV med uppmaning att ompröva beslutet med hänvisning till att båsen är byggda för att passa just de små fjällnära korna, att längre bås faktiskt tvärtom innebär sämre djurhållning då korna kommer att ligga i sin egen avföring, att korna bara står uppbundna kort tid i sommarladugården, att Länsstyrelsens handläggare besökt gården och konstaterat att korna mår mycket bra samt att hela syftet med kulturresevatet är det traditionella sättet att bedriva jordbruk.

Innan svar på brevet kommit från JSV frågar vi Marita Ljung hur hon ser på JSV:s nekan- de till omprövning av beslutet.

– Rent generellt så måste vi myndigheter ha förståelse för att fåbodbruket inte går att jämföra med en traditionell mjölkgård. Dock brukar inte reglerna vara anpassade för fåbodbruket utan tvärtom. Därför måste vi vara pragmatiska och generösa med dispenser anpassade efter fåbodbruket så långt som vi kan utifrån gällande lagstiftning och förordningar”, svarar Marita.

Och snabbt kommer glädjande nog ett positivt besked: dispens är utfärdad för Lillhärjeåbyggets spiltor!

Vad säger då Marita om att det kunde bli så här och om att fåbodbrukarna ofta hamnar i kläm när det kommer till regelverk som inte är anpassade till deras verksamhet med lantrasdjur?

– Vad gäller Lillhärjeåbygget som dessutom är ett kulturresevat så hamnade ägaren mycket riktigt i kläm mellan Länsstyrelsen och Jordbruksverket, vilket jag uppmärksammades på och skrev till Christina Nordin, generaldirektör på Jordbruksverket. Nu har handläggare på JSV och Länsstyrelsen rätt ut

detta och ägaren har fått dispens av Länsstyrelsen. Sammanfattningsvis så rådde det oklarhet om vem som hade vilket mandat att bevilja dispenser.

Slutet gott allting gott och nu kan förhoppningsvis detta bli prejudicerande vid andra framtida liknande fall inom fåbodnäringen.

Victoria Törnqvist

Lillhärjeåbygget. Foto: Victoria Törnqvist.

Landshövdingen har ordet

Redaktionen har ställt frågor till landshövdingarna i våra länsområden. Den här gången är det Marita Ljung på Länsstyrelsen Gävleborg som svarar.

I slutet på 2024 kommer Unesco att erkänna fåbodkulturen i Sverige och Norge som ett av mänsklighetens immateriella kulturarv. Hur ser Länsstyrelsen på hur myndigheten och fåbodrörelsen tillsammans kan använda denna utnämning till att utveckla vårt immateriella kulturarv?

Det är otroligt spännande och jag har stor förväntan på beskedet från Unesco under året. Ett positivt besked uppmärksammar fåbodbruket och fåbodkulturen och knyter an till bland annat miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Vi har i norra Sverige viktig kunskap i fåbodbruket som riskerar att gå om intet om vi inte förvaltar detta. Förhoppningsvis kan det inspirera kommande generationer att fortsätta. Vi vill från Länsstyrelsen i Jämtlands län fortsätta vara med och utveckla fåbodarna och dess immateriella kulturarv.

Vårt kulturarv fåbodbruket bygger på traditioner, seder och bruk, som har överförts mellan generationer och det kulturarvet hämmas ofta av regelverk kring livsmedelslagstiftning, djurskyddslagstiftning, skatteregler, rovdjurslagstiftning med mera. Kan Länsstyrelserna i fåbodlänerna sätta sig ner med fåbodbrukarna för att hitta vägar som kan främja fåbodbruket, i första hand

genom främjande tolkningar av regelverk och lagstiftning eller en generös tillämpning av dispenser och i andra hand försöka förändra lagstiftningen i en riktning som gynnar det småskaliga och säsongsbetonade fåbodbruket?

Vi sätter oss gärna ner och gör detta. Jag vet att mycket redan görs men jag tror det krävs regelbunden uppföljning, inte minst för att det ska sitta på "näthinna" hos oss myndigheter. Vi kan vara viktiga för att hjälpa till att tolka lagstiftningen som är utformad för industriellt lantbruk i större skala. Här har länsstyrelsen varit med och tagit fram en handledning för livsmedelsproduktion på fåbod. Vi är samtidigt tillsynsmyndighet när det gäller primärproduktion och djurhållning och då har vi en annan roll. Vill ni förändra lagstiftningen så behövs kontakt med riksdag och regering även om vi i olika sammanhang delar med oss av våra erfarenheter av lagstiftningen och hur den tillämpas till beslutsfattare.

I en första kontakt på tjänstemannanivå mellan länsstyrelsen i Dalarna och ordförande i FSF har en tanke väckts på att inventera landets fåbod. I de län som vi idag betraktar som fåbodlän. Det skulle krävas att länsstyrelserna i fåbodlänerna tillsammans med FSF ansöker om bidrag för att genomföra ett sådant projekt. Projektet bör omfatta en inventering av historiska fåbod, dagens fåbod och de fåbod som har någon form av aktiv fåbodverksamhet.

Marita Ljung. Foto: Sandra Lee Pettersson.

Ställer sig landshövdingen positiv till en sådant projekt?

Jag ställer mig positiv till det och vi får titta vidare på detta. Vi har en ny chef för Landsbygdsenheten på väg in och vill gärna involvera henne. Skulle fåbodkulturen bli ett kulturarv kommer det också tas fram en handlingsplan om hur vi jobbar vidare.

Victoria Törnqvist

Formell önskan inskickad till Jordbruksverket

Fåbodförbundet har skickat en formell önskan till Jordbruksverket om ett möte för att diskutera några av de viktigaste frågorna kring fåbodbruk idag. Brevet skickades den 7 februari i år och i det begär man att få föra dialog kring följande punkter:

- Bete i fåbod, bete i fåbodskog och skogsbete vid fåbod – här vill man få fram en unik ersättningskod för bete i och kring fåbod som skiljer sig från dagens skogsbete (läs mer om detta på sid 3)

- Ersättning för traditionell mjölkhantering vid fåbod
- Uppstallning av djur vid fåbod – en diskussion kring problematiken gällande ett enda generellt båspallsmått då storleken på en fjällnära ko skiljer sig avsevärt från en kommersiell mjölkko (läs mer om detta på sid 14)
- Åtagandetider – en önskan om större flexibilitet kring åtagandetider vad gäller ersättning och stöd som är mer anpassad för fåbod och fåbodbrukare.

Brevet har skrivits under av förbundsordförande Peter Helander, sekreterare Carin Gisslén-Schönning och styrelseledamot Åsa Regnander-Dahl.

Tidningen kommer följa utvecklingen kring detta med intresse.

Nya stöd från Naturvårdsverket

Naturvårdsverket har tagit fram ett förslag på ett "nationellt program för ersättning till restaurering och vissa skötselåtgärder i ängs- och betesmarker." Syftet med detta är att ta fram bidragsmöjligheter för stöttning av återställande av olika typer av betes- och slåttermark. De typer som listas är hamling, restaureringshamling, naturvårdsbränning av ljunghed och gräsmark, myrslåtter, restaurering av slåtteräng och restaurering av betesmark. Ersättningen varierar från 150 kr per hamlat lövträd eller upp till 8500 kr per hektar myrslåttersmark.

Hamling	150 kr per lövträd eller hasselbuske och år i fem år (ska omfatta minst tre hamlingsträd eller hasselbuskar)
Restaureringshamling	600 kr per lövträd och år i fem till åtta år
Naturvårdsbränning av ljunghed och gräsmark	1600 kr per hektar och år i fem år (0,1-0,5 ha) 4000 kr per ansökan och 800 per hektar och år i fem år (mer än 0,5 ha)
Myrslåtter	8500 kr per hektar (upp till 10 ha) 6000 kr per hektar (över 10 ha)
Restaurering av slåtteräng	8000 kr per hektar och år under restaureringens löptid (minst 0,3 ha)
Restaurering av betesmark	5500 kr per hektar och år under restaureringens löptid (minst 0,5 ha)

"Barken på hamlade träd blir starkare och tjockare och träden knotigare vilket främjar vissa typer av rödlistade lavar – några av dessa, till exempel almlaven, växer inte ens på träd som är yngre än 100 år."

HAMLING - EN URÅLDRIK TRADITION VÄRD ATT BEVARA

En av de stödberättigade åtgärder som Naturvårdsverket lyft fram är hamling, en utfodringsmetod med rötter långt tillbaka i tiden, men som idag blir allt ovanligare. Frågar man folk på en vanlig gata, i en halvsömnig ort någonstans, är det inte ens säkert att man hittar någon som vet vad hamling är.

Det finns belägg för att hamling förekom redan på bronsåldern och man tror att man hamlade för att samla foder redan innan man började samla gräs till hö. Men det var först på järnåldern, i samband med att man började stalla boskap, som det tog verklig fart, eftersom man då var tvungen att utfodra sina djur även på vintern. Det är fortfarande förekommande vad gäller parkskötsel, men få vanliga villaägare gör det och det är inte heller tillnärmelsevis lika vanligt i fodersammanhang som till exempel i mitten av 1800-talet.

Alla lövträd kan hamlas, men vissa är mer lämpade och tåliga än andra. Linden är det träd som anses vara tåligast och därefter asp. Det är även därför man än idag kan se just dessa sorter på äldre gårdar där de i vanliga fall inte hör hemma i den naturliga floran. Hamlingsträden var nämligen så pass viktiga för gårdens försörjning att man tog med sig de bästa typerna när man flyttade. Detta då lövens näringsvärde inte alls faller på samma sätt som det gör hos gräsarter när det torkas och var det således ett bra sätt att se till att djuren klarade sig och höll sig friska genom den långa vintern.

Man skiljer på hamling och restaureringshamling. Restaureringshamling är när man återupptar hamlingsprocessen på ett tidigare hamlat träd som dock ej hamlats på mycket länge. Då behöver man förhålla sig till hur man går till väga på ett annorlunda sätt än vid förstagångs- eller underhållshamling, detta för att inte skada trädet. Ansar man för mycket i sådana lägen kan man i sin tur döda trädet. En tumregel för båda typer av hamling är att man ska försöka undvika att kapa grenar som är grövre än 10 centimeter i diameter. Det finns även en typ av hamling som utförs på större buskar som till exempel hassel. Då kapas allt vid marknivå men tillåts växa tillbaka igen. Tillslut bildas en "bukett." Dessa ansamlingar växer sig sedan större och större tills de dör i mitten och bildar en ring av skott, en så kallad hasselrunna.

Hamling har andra fördelar utöver näringsvärdet, dels för trädet i sig, dels för den biologiska mångfalden i och kring det hamlade trädet. Träd som hamlas har en tendens att leva längre. Dock kan de ofta bli ihåliga vilket i sig inte är något negativt eftersom det för med sig att fladdermöss, fåglar och vildbin, som tycker om den typen av utrymmen, gärna bygger bo där. Barken på hamlade träd blir starkare och tjockare och träden knotigare vilket främjar vissa typer av rödlistade lavar – några av dessa, till exempel almlaven, växer inte ens på träd som är yngre än 100 år. För det hamlande småskaliga självhushållet ger också de grenar som blir kvar efter att djuren betat av löven, ved till uppvärmning.

Man hamlar vart 3-10e år beroende på hur snabb återväxten är. Detta varierar från trädart till trädart. Att hamlade träd blir äldre än icke hamlade, beror inte bara på trädets förmåga att hantera kärnvedsröta genom ett starkare skal, utan även på att den grövre stammen i kombination med den ansade, mindre kronan gör att trädet står stadigare vid storm och de blåser därför sällan omkull. Löven håller sig dessutom ofta gröna längre på hösten, vilket i sin tur ger en längre möjlig skördeperiod än för till exempel höet.

Under hösten 2023 utförde länsstyrelsen i Värmland hamling på bland annat Kårebolsäterna och Munkebolsäterna i norra delen av landskapet som del av ett projekt lett av Anja Edekrans. Här var det förstagångshamling som utfördes för att återuppta traditionen. Man hamlade nio träd på Kårebolsäterna och fem på Munkebolsäterna. Det var säl och rönn man fann hamlingsdugliga. Tanken är att detta projekt ska fortgå och att länsstyrelsen ska återkomma regelbundet för fortsatt ansning av dessa träd.

Jers Kristin Lissel

Innan hamling på Kårebolsättern. Foto: Ingela Kåreskog.

Efter hamling på Kårebolsättern. Foto: Ingela Kåreskog.

”Fagsamling” i Elverum

I början på mars bjöd våra norska kollegor in till möte i Elverum, nära den svenska gränsen. Två givande dagar, där vi kunde konstatera att norrmännen har fokus på samma saker som vi - att skapa mervärden på fåboden samt att rekrytera fler fåbodbrukare.

Peter Helander var delaktig i programmet, vi når honom för några kommentarer per telefon när han åker från ett möte i Örebro till nästa möte med kommunstyrelsen i Mora.

Hallå Peter, vad är dina intryck från helgens möte i Norge?

– Det var mycket trevligt och jag är glad att så många från vår sida deltog. Det var norrmännen också mycket nöjda med. Det är viktigt att ha dessa fysiska möten, att vi lär känna varandra och får en chans att prata spontant. Sedan kan man följa upp med digitala träffar, men att träffas personligen har ett stort värde. För mig var det också viktigt att få träffa fler ur den norska styrelsen, det har jag inte hunnit med tidigare.

Några speciella tankar som du bär med dig?

– Jag konstaterar att norrmännen har mer produktion och fler djur på sina setrar än vad vi generellt har i Sverige. Det hänger naturligtvis samman med att de kan leverera mjölken från sina djur, att det kommer en mjölkbil och hämtar. Det verkar också som att det är fler bönder i Norge som håller fast vi traditionen att ha en hemgård plus ett fåbodställe dit man flyttar djuren sommartid. Här tror jag att det är vanligare att man lånar in djur till fåboden över sommaren. Men det är nog också så att en bonde i Sverige måste ha så extremt många djur för att få lönsamhet att det där med blir ogörligt att flytta dem till en fåbod. I Norge finns också några utpräglade besöksfåbodar, ofta i anslutning till en nationalpark eller dylikt, där man satsat hårt på turism. Jag tänker på Eysten Opdøl på Renndølsetra som drar in 1,5 miljoner på försäljning av kaffe och våfflor, i jämförelse att han tjänar cirka 50 000 kronor på renodlade fåbodprodukter som smör och ost. För övrigt så verkar seterkulturen brottas med samma problem som vi när det gäller mulbete. De var glada över att få ta del av våra broschyrer i ämnet.

Vad tycker du att vi kan lära av norsk seterkultur?

– Det verkar som om att de har många olika typer av organisationer som stöttar dem och som de jobbar tätt ihop med. I Norge har man kommit mycket längre när det

gäller kontakten med myndigheter. De har exempelvis förhandlingar varje år med sin motsvarighet till vårt jordbruksverk, om nivåerna på nästa års ersättning. Ekonomiskt har alltså seterkulturen helt andra ekonomiska förutsättningar än vår fåbodkultur. Vi måste jobba hårt på att få bättre ekonomi. Det känns också som att ”vanligt folk” i Norge har starkare kopplingar till sin seterkultur än vad vi har till fåbodkulturen i Sverige. Det får vi också jobba på.

Vad har de för plan när det gäller framtida rekrytering?

– Samma som vi, att nå ut till barn och ungdomar. Där ligger vi i nivå med norrmännen, vi har idag tre fåbodar med lägerverksamhet och har nu fokus på att utöka lägerverksamheten. Så kan vi bygga för framtiden. I Norge trycker man mycket på att seterkulturen inte ska bli en museiverksamhet, ett Skansen. Det rimmar bra med vår inställning att det är brukandet som är grunden till allt. Finns det människor som brukar fåbodarna så kommer mycket av sig självt.

Hällpetters Maria Bergström

Ps: Vad är en ”fagsamling?” Vi försökte oss på att översätta ordet via Google translate som föreslog ”ämnessamling.” Ja, och det var det förvisso, ett möte om vissa ämnen. Men det rätta svaret är årsmöte.

Lisjordetstølen, Vestre Slide.
Foto: Hällpetters Maria Bergström.

Tillverkning av brunost. Foto: Ingrid Hvitstein.

Kor i Sunndalen. Foto: Inger Marie Berg.

Gammal säter i unga händer

År 1974, för prick 50 år sedan, tog några ungdomar över fäboddriften på Inner Gammelsetra i Grøvdalen. Sedan dess har stafettpinnen bytt många händer men hela tiden har det varit ungdomar som avlöst varandra.

Som en punkt på lördagsprogrammet fick vi träffa tre av de ungdomar som driver Inner Gammelsetra idag, Inger Marie, Thea Marie och Amund. Inger Marie, som idag är 23 år berättar hur det hela började för hennes del.

– Jag var på kurs här för sju år sedan och fick sedan erbjudande att komma tillbaka och jobba på setern nästa sommar. Så blev det och sedan dess har jag blivit kvar.

Sammanlagt är det femton unga som utgör arbetsstyrkan under sommarperioden. Själva fäbodstället ägs av en bonde som stallar in djuren, åtta kor, över vintern. Korna ger 120 – 200 liter mjölk per dag vilket förädlas på plats till brunost, gubbost, seterrömm, smör och andra produkter. Bonden uppbär seterstöd och ungdomarna tar in intäkterna från försäljningen av produkterna samt från den café- och kursverksamhet de bedriver.

– Vi har seterkurser med deltagarna som är från 14 år och uppåt, det är allt från barn till bestemor. De är här från söndag kväll till lördag morgon och betalar 6 000 kronor per person, då ingår boende och mat.

Inger Marie trivs med både arbetsgruppen och fäbodbrukandet.

– I arbetslaget är alla mellan 14 – 30 år, det är en god social miljö och bra sammanhållning, vi är likasinnade. De flesta kommer tillbaka år efter år, men försvinner kanske i samband med att man bildar familj

Fäboden är belägen i Sunndal i Møre og Romsdals fylken och området ligger i ungefär samma breddgrad som Röros i Norge och Bräcke på den svenska sidan. Sunndal är känt för sina mäktiga berg och spektakulära vattenfall. Platsen är väl värd ett besök. Från parkeringen och upp till setern är det sju kilometers vandring, så tag med bra skor!

Hållpetters Maria Bergström

Följ Inger Marie och hennes vänner på <https://www.facebook.com/innergammelsetra>

Närmare Unesco ... ett stort steg för FSF!

Processen med att få upp fäbodkulturen på Unesco:s internationella listor över immateriella kulturarv går vidare steg för steg.

Många av dessa steg är små, tidsödande och sker i det tysta. Efter att ha fått nomineringen godkänd av svenska och norska regeringarna och därefter inskickad till Unesco våren 2023 känns det som en lång longör innan beslutet ska komma ungefär ett och ett halvt år senare. I somras kom beskedet att vi inte behövde komplettera nomineringsblanketten men att Institutet för språk och folkminnen, Isof, skulle lämna in några ytterligare detaljer och sedan blev det tyst igen. Nu i slutet av februari kom så beskedet att nomineringen efter nogsam granskning formellt har förklarats för att vara tekniskt fullständiga. Alla delar är på plats och man kan se allt material om fäbodkulturens och alla andra samtidigt nominerade kulturarv på konventionens hemsida (<https://ich.unesco.org/en/files-2024-under-process-01303>).

Under våren kommer nomineringsfilerna att granskas av konventionens utvärderingskommitté som ska skriva ett rekommenderat beslut att skicka vidare till nästa möte för konventionens beslutande kommitté *the Intergovernmental Committee*. Denna kommitté består av representanter för ansvarig myndighet i alla konventionens parter, dvs. de länder som har skrivit under konventionen. Det andades att oddsen talade för att nästa möte skulle gå av stapeln någonstans i Sydostasien för det är en global konvention och där har man inte förlagt något möte tidigare. Nu verkar dock beslut ha fattats att det beslutande mötet kommer att hållas 2–7 december 2024 i Asunción, Paraguays huvudstad. Asunción betyder himmelfärd – och måntro blir det då som fäbodkulturen blir upptagen till det immateriella kulturarvets himmel?

Håkan Tunón

Håkan Tunón. Foto: Hållpetters Maria Bergström.

Inger Marie Berg 23, Thea Marie Berge 22, Amund Flaten Svisdal 24. Foto: privat.

Ö fr Anton Bäcklund, Goth Bertil Johansson, Olle Berglund, Jan Lindgren, Christine Leuler, Kerstin Nyström, Annika Rudolfsson, Sandra Folkesson, Carin Karlström, Johanna Uhras, Carina Wennberg, Maria Brook, Katarina Hanser, Hällpetters Maria, Anna Hagström, Ingela Kåreskog, Johanna Backlund. Foto: Trunnagården.

Vi bygger för framtiden

Intresset för att starta fåbodläger för barn är stort. Vi var en rejäl grupp som träffades i Orsa för att inspirera varandra och lära av de fåbodbrukare som redan är i gång.

Med oss via telefon och högtalare hade vi Ann Eriksson från Östnårbuan. På plats fanns Kerstin Nyström från Brindberg och Annika Rudolfsson från Krype. Tre personer med mångårig erfarenhet av barnläger. Med oss via telefon hade vi också Per Nilsson, som har jobbat med livsmedelsfrågor i mer än trettio år, tidigare som livsmedelsinspektör och nu som konsult i samma bransch. Per har haft som uppdrag att skriva branschriktlinjer för småskalig charktillverkning och även för utomhusmatlagning. Ett rutinerat gäng med andra ord. Varför har vi dragit i gång detta kan man fråga sig. Det finns fler skäl.

FÖRA KULTURARVET VIDARE

Under mina fem år som skribent för fåbodtidningen har jag intervjuat åtskilliga fåbodbrukare. En fråga jag nästan alltid ställt är hur deras intresse för fåbodliv väckts, vad det kommer ifrån. Svaren jag fått pekar alla åt samma håll: upplevelser i barndomen. ”Jo, min farmor/mormor/moster hade en fåbod när jag var barn så...” är den vanligaste förklaringen. I brist på riktiga fåbod kunde även en fejk-fåbod gälla fick jag höra av en kvinna som är uppväxt i Stockholm. ”Jag har släkt i Ångermanland och min farmor var på fåbod i Junsele. Jag har vistats där och alltid gillat miljön. Som tolvåring hade jag årskort på Skansen och var där stup i kvarten. Det var fåbodmiljöerna som drog. Hur man koka-de messmör, hantverket, berättelserna och de starka kvinnorna som skötte allt” Vad vi kan lära av det här är att de som kom-

mer i kontakt med fåbodmiljöer i unga år gärna söker sig tillbaka i vuxen ålder. Vad vi också ser är att barn inte längre har samma självklara koppling till fåbod, djur och natur via den äldre generationen. Idag finns inte far- och morföräldrar kvar på landsbygden i samma utsträckning och om de ändå gör det, är de i de allra flesta fall troligen inte småbrukare. Det saknas därmed en kontaktväg.

GE BARNEN KUNSKAP FÖR LIVET

Ann på Östnårbuan berättar ”Efter första frukosten skall barnen diska. Men hur gör man då? undrar barnen. Vi måste ha vatten, kommer de på och hämtar sedan vatten ur källan. Men vattnet är ju kallt, vi måste värma det. Hörni, vi måste göra upp en eld! Och så där håller barnen på, de kommer på lösningar på allt. Idag vet många barn inte hur man använder tändstickor eller kan hantera en sax. Efter några dagar här har de lärt sig en massa saker och man märker hur de växer av detta.”

Vi verkar för att ge barn/ungdom kunskap om hur man producerar mat, hantverk, hur man hushållar med resurser, hur man samarbetar med ekosystemen. Vi visar på sambandet mellan komackor och odling av gröda, om biologisk mångfald och hur vi kan komma ur vårt fossilberoende och leva inom planetens gränser. I ett alltmer sårbart samhälle kan dessa färdigheter visa sig viktigare än vi idag kan förutse.

GE FÅBODBRUKAREN BÄTTRE EKONOMI

Förutom de två ovan nämnda huvudskälen till att ha barnläger finns även en tredje aspekt – det kan ge fler intäkter till fåbodbrukaren än vad försäljning av fåbodprodukter och osäkra bidragssystem kan göra. Tjänar du som fåbodbrukare pengar på din verksamhet bidrar du i hög grad till att fåbodkulturen lever vidare. Ska du som arrangör ”orka med” att driva verksamheten över tid ska du inte bara ha ersättning för de kostnader du har, så som mat, utrustning, avgifter, hjälpledare mm. Du måste och få en slant över som motiverar dig att fortsätta driva verksamhet på din fåbod.

VAD HÄNDER HÄRNÄST?

De erfarenheter som kom fram under dagen i Orsa har sammanställts i en handbok, manual, med tips och råd för dig som är intresserad av att driva läger. Den finns tillgänglig digitalt redan nu men kommer även att tryckas upp för den som vill beställa manualen till självkostnadspris. Projektet har gjorts möjligt via medel från LIVIND – Creative and living cultural heritage as a resource for the Northern Dimension. Nu söker vi mer pengar för att utveckla lägerverksamhet tillsammans med Norge. Vi tror också att det spontant kommer att växa fram ett nätverk bland lägerledare och arrangörer för fortsatt gemensamt kunskapsutbyte inom förbundet.

Hällpetters Maria Bergström

Obehandlad dryckesmjölk

Under åren 2022 till 2023 drev Eldrimner ett projekt där de undersökte och testade metoder för framställning av säker, obehandlad, det vill säga opastöriserad, mjölk. Målsättningen är att det under kontrollerade former ska bli tillåtet att sälja obehandlad mjölk och grädde i obegränsad mängd, vilket kräver en lagändring.

Att möjliggöra en kommersiell försäljning har också en bredare betydelse, till exempel ur ett beredskapsperspektiv. Att sälja kontrollerad mjölk direkt till konsument ökar även de ekonomiska möjligheterna att bedriva småskaligt lantbruk i hela landet. Det skulle också öppna upp för fäbodbrukare att få avsättning för sin mjölk även efter fäbodsäsongens slut.

Så nu frågar vi Birgitta Sundin hur det kommande arbetet ser ut för att lyckas med målsättningen.

– Vårt arbete framåt består först av två webinarier som informerar om vårt projekt och om hur man kan producera livsmedelssäker obehandlad (opastöriserad och ohomogeniserad) dryckesmjölk. Det är kostnadsfritt och annonseras på vår hemsida. Huvudmålgrupp är veterinärer men även andra intresserade är välkomna. Vi tror att det är viktigt att nå ut med information som bidrar till kunskap och förståelse, säger Birgitta.

Och visst har ni fått i uppdrag att skriva ett underlag till Livsmedelsverket för att de ska kunna bereda frågan vidare till ett remissförslag om ändringar i svensk lagstiftning?

– Ja, jag och Catharina Berge, veterinär och epidemiolog som är expert på området, har påbörjat arbetet med ett underlag till SLV. Det handlar om att formulera vilka regleringar och kontroller som behövs och är rimliga. Det underlag vi ska presentera kräver ett genomarbetat och utförligt förslag som bygger dels på våra erfarenheter i pilotprojektet, men även på beprövade säkerhetssystem som används i andra länder. Jag hoppas att vi kan få fram ett underlag under våren.

Hur lång tid kan man räkna med att det kommer ta innan en eventuell lagändring kan träda i kraft?

– Enligt Mats Lindblad på Livsmedelsverket är det en process som kräver tid ("tar nog längre tid än ett år"). Förslaget ska beredas på Livsmedelsverket, remiss ska gå ut och remissvar bearbetas innan ett förslag på ändring kan skickas till Bryssel för notifiering. En annan faktor är att SLV ska ha möjlighet att avsätta tid för detta och hur de prioriterar. Det som var mycket positivt på Særimner var

att Emma Nohrén, ordförande i Miljö- och jordbruksutskottet var positiv och stöttar detta, utfall politiken behöver trycka på. Men en genomförd lagändring ligger några år framåt i tiden.

Och kan du säga något om dina förhoppningar och farhågor kring hur Livsmedelsverket kommer hantera detta?

– Jag är förhoppningsfull att frågan kommer att avancera mot vårt mål, men förutom att detta behöver prioriteras på SLV innebär det också att vi behöver sprida kunskap och information om vad obehandlad dryckesmjölk egentligen är och hur den kan produceras säkert (se länkar till webinarier). Mina farhågor är att annat kommer i vägen och att SLV inte prioriterar frågan. Vi har andra frågor som nu legat tre år för beredning på SLV och en annan dispenslagändring för fäbodnäringen låg där i tio år. Sen finns det även en osäkerhet vad remissvaren kommer att visa.

Låt oss tro att en lagändring ändå träder i kraft framöver, vad ser du som den viktigaste kommande lagändringen?

– Det viktigaste är att lagändringen tillåter kontrollerad produktion av obehandlad dryckesmjölk utan mängdbegränsningar. Att den förutom i egen butik kan säljas på marknader, rekoringar och via internet. Visst vore det fint om den kan säljas även i andras gårdsbutiker och specialbutiker, men jag vet inte om vi kan nå dit. Det är inget som vi idag vi för fram, det ligger kanske ännu längre fram i tiden.

Tack Birgitta och lycka till med det fortsatta arbetet för tillåten försäljning av obehandlad dryckesmjölk!

Victoria Törnqvist

Birgitta Sundin. Foto: Hållpetters Maria Bergström.

FRÅGOR & SVAR OM OBEHANDLAD DRYCKESMJÖLK PÅ ELDRIMNERS HEMSIDA:

<https://www.eldrimner.com/core/files/Fr%C3%A5gor%20och%20Svar%20Obehandlad%20dryckesmj%C3%B6lk.pdf>

Mjölknings. Foto: Håkan Tunón.

Utställningen Nordbor

Den 10 februari öppnade Nordiska museets största utställning någonsin – Nordbor. En episk och visuell presentation av livet och människorna i Norden under 500 år. Till utställningen har museet samlat både berättelser och föremål som skildrar hur det kan vara att leva i Norden även idag. Dessa fungerar som titthål in i en bred flora av upplevelser, känslor, övertygelser och drömmar. Projektet fortsätter under våren och sammanlagt 60 personer kommer att presenteras i det samtida rummet.

En av dessa utvalda personer med egen monter är fåbodbrukaren Goth Bertil Johansson. Montertexten berättar att Bertil har varit fåbodbrukare med olika lantrasdjur ända sedan 1980, att han lever ett nomadiskt liv med säsongsvisa förflyttningar och att han nu oroar sig för rovdjurens alltmer närgångna beteende, vilket stör de fribetande kreaturen. Bertils utvalda utställningsföremål är ett GPS-halsband – en symbol för den digitala utvecklingens intåg i det traditionella fåbodbruket och för hans egen oro att de gamla skällorna ska försvinna då de orädda rovdjuret lärt sig att uppfatta skällorna som ”matklockor.”

I texten framgår att Bertils fåbodar även är en plats för möten mellan människor från olika länder och kulturer. En av dem är Abdullah al Okla som kom till Sverige från Syrien år 2015 och som nu också har en monter på utställningen. Abdullah berättar om den första kämpiga tiden i Sverige, hur han upptäckte skidåkningen och jobbade på Vasaloppet samt lyckades genomföra gymnasiestudier. Nu pluggar han juristlinjen på universitetet och drömmer om att bli advokat. För att orka allt pluggande dricker han yerba mate, en koffeinerik dryck från Syrien, som kokas i en kanna han fått av sin mor. Kannan är hans utställningsföremål.

Till den högtidliga invigningen, där självaste Kronprinsessan Victoria klippte bandet, sammanstrålade Bertil och Abdullah, Bertil iklädd samedräkt för att hylla sina samiska förfäder. Båda var märkbart stolta över att få närvara och representera en del av dagens Sverige.

Bertil gjorde även sitt bästa för att sprida ytterligare kunskap om fåbodlivet till kungahuset genom att försöka överlämna ett exemplar av Eldsjälar i utmarken – samtal med fåbodbrukare i Dalarna på 2000-talet till Kronprinsessan. Men förstäligt nog var det inte helt lätt att komma i närheten av H.M.,

så han har i stället skickat boken i efterhand.

Det återstår att se om Kronprinsessan vill fortsätta att förkovra sig i handmjölkningens ädla konst, som hon ju visade handlag för vid besök på Svedbovallens fåbod för några år sedan, och dyker upp även på någon fåbod i Dalarna framöver.

Victoria Törnqvist

VILL DU BESÖKA UTSTÄLLNINGEN:

Öppettider Nordiska Museet i Stockholm:
10-17 varje dag, onsdagar sep-maj 10-20

Mer info:
www.nordiskamuseet.se/utställningar/nordbor/

Nordbor, Abdullahs monter. Foto: Victoria Törnqvist.

Nordbor, texten om Bertil. Foto: Victoria Törnqvist.

Kronprinsessan. Foto: Victoria Törnqvist.

Bastbergets fåbod sommaren 2022 under Länsstyrelsen Dalarnas fåbodvecka. Foto: Malena Andersson.

Anna Maria Hag. Foto: Hållpetters Maria Bergström.

Länsstyrelsen Dalarna på möte om fåbodbruk

Dalarnas fåbodbrukarförening kontakta- de Länsstyrelsen och bjöd in till ett möte. Från länsstyrelsen var det handläggare och några chefer med från bland annat enheterna vilt, landsbygdsutveckling, djurvälstånd och livsmedel, landsbygds- och jordbrukarstöd, kulturmiljö och samhällsplanering.

Vi hade ett bra möte där vi diskuterade och informerade varandra. Vi från styrelsen berättade en del om våra tankar och vad som varit bra tidigare och vad vi skulle vilja få till framöver. Länsstyrelsen berättade att de bland annat kommer att uppdatera sin rutin i sam- band med rovdjursstörning vid fåbodar.

Här kommer en sammanfattning över det som togs upp på mötet:

Tidigare har länsstyrelsen haft informa- tionsträffar för fåbodbrukare vilket har varit uppskattat. Tillsammans känner vi att det är något som skulle behöva återupptas. Träffarna behöver ligga före alternativt efter fåbodsä- songen för att så många fåbodbrukare som möjligt ska kunna delta.

Tillsammans vill vi även ordna något slags "fåbodweekend," dvs en kortare variant än fåbodveckan. Vi framförde att bästa tiden för detta är i början av augusti. Förslag som diskuterades under mötet är helgen 2–4 aug 2024. Förslag är även att aktiviteterna bör koncentreras till ett fåbodställe. Länsstyrelsen vill gärna att det ska vara en fåbod med rik-

sintresse och styrelsen vill att det ska vara en levande fåbod där det finns djur. Fortsättning följer.

Länsstyrelsen anordnar en hel del kurser inom djurvälstånd. Jag rekommenderar att tit- ta på deras hemsida och under "kalendrier." Många kurser är digitala samt kostnadsfria. Det kan bli aktuellt med kurs om getter och lantraskor, vilket jag hoppas på.

Något som vi kommer att jobba vidare med tillsammans är någon typ av kurs för att få hjälp att renovera gamla fjös/fejs så att de blir godkända för djurhållning, men också att det historiska/kulturella bevaras. Jag och Sarah Lagerberg, projektledare för natur- och kulturvården i odlingslandskapet, kommer att jobba vidare med detta.

I slutet av augusti 2024 kommer Landsbygds- direktörer från alla länsstyrelser att samlas i Dalarna. Planering pågår, men det som de vill lyfta fram är de småskaliga/specialiserade verksamheterna och gärna ett besök på en fåbod.

Länsstyrelsen arbetar även med att bilda ett kulturrese- vat vid en dalafåbod. Det skulle i så fall bli ett mer aktivt skydd av fåboden och att länsstyrelsen kan komma att stå bakom skötsel av fåboden.

Vi fick en bra dragning om vad som händer hos länsstyrelsen vid ett rovdjursangrepp och att det går att söka bidrag för förebyggande

arbete. De kommer gärna ut och ger tips för just din fåbod. De uppmanar oss att anmäla alla "viltskador," även om vi är osäkra på om det är ett rovdjur som orsakat skador. På länsstyrelsens hemsida finns information om vem man ska kontakta vid angrepp.

Länsstyrelsen arbetar även aktivt med att återuppta och utöka skogs- bete. Man arbetar med att öka informationen om hygg- esfritt skogsbruk och med hjälp av det återuppta bete vid nedlagda fåbodar. Handläggaren som informerade använde uttrycket "Vill få saker att hända."

Är din fastighet eller fåbod med i en omar- rondering? Deras tips var i detta fall att du i första skedet ska vara egoistisk och verkligen framföra dina åsikter. Därefter kan det bli aktuellt med kompromisser.

Vill tipsa om tidningen "Landsbygdsnytt" som går att prenumerera på helt gratis. Anmälan sker via länsstyrelsens hemsida. De kommer framöver att ha information om bland annat försäljning av icke pastöriserad mjölk och skogs- bete.

Anna Hagström, Ordförande Dalarnas Fåbodbrukarförening

Allt för Sverige lyfter fram fäbodkulturen

Här, på Arvselens fäbod, en knapp mil utanför Malungs centrum, finns ingen el indragen, inga datorer och moderniteter, ingen WC, inte heller något rinnande vatten, förutom det som rinner av sig självt i kringliggande bäckar då förstås. Vägen som bär hit är grusbelagd och ringlar sig mellan tjock gran- och tallskog. Det var denna väg som några ovetande amerikaner fick åka förra sommaren när SVT spelade in den senaste säsongen av sitt succéprogram Allt för Sverige. En av dessa deltagare var Daniel Ray Hilsinger.

– Det var magi att få komma dit, berättar han. Vi visste inte vart vi skulle, men redan när jag såg skogen kände jag på mig att det skulle bli bra. Jag älskar all typ av natur och det här var verkligen mitt i naturen! Vi gick ur bilen, upp mot grinden och då möttes vi av Lars och hans dotter Kerstin som bar en killing under vardera armen. Sedan fick vi varsin killing i famnen. Det kändes som att komma in i helt annan värld där och då – vilket fantastiskt sätt att börja vistelsen på fäboden på!

– SVT ringde mig för att jag tidigare hade haft programmet Mästerskaparna på besök hos mig och en av producenterna kände till oss på det viset, förklarar Täpp Lars Arnesson som äger Arvselens fäbod och bor där varje sommar tillsammans med sin dotter.

Det var åtta deltagare kvar när de besökte fäboden, hälften av dessa sov över i två nätter, medan den andra halvan träffade EPA-ungdomar i Malung – dessa fyra fick dock också sova över en natt.

– Jag är så glad att jag fick vara där den längre tiden, det passade mig bättre i alla avseenden, jag hade liksom redan gjort allt det andra med bilar, stora högtalare och hög musik när jag var tonåring i Kalifornien. Att besöka en svensk fäbod däremot, med skogen, bäcken, fåglarna, korna och getterna, det var helt nytt för mig. Jag sov så otroligt bra där, tystnaden var fantastisk.

Lars och Kerstin lät sina gäster känna på allt vad fäbodlivet har att erbjuda. De fick hjälpa till med att släppa ut korna på morgonen, mjölka, prova på att kärna smör från nyseparerad grädde och baka stomp, tunnbröd av potatis, som de sedan fick äta med den lokala specialiteten glödstekt sill: saltsill stekt över öppen eld serverad i en brödklämma med

nypotatis och lök.

– Smöret smakade underbart! Jag älskar smör, men det här var något utöver det vanliga, mjölken likaså. Kerstin tog våra kaffekoppar och fyllde på med mjölk direkt från kossans spene, säger Daniel och skrattar. Jag har sådan respekt för hantverket som ligger bakom detta traditionella sätt att framställa mat, det är så otroligt långt bort från dagens moderna storjordbruk. Det känns mycket bättre på alla sätt med den här typen av småskaliga leverne. Jag har även stor respekt för hur stark man behöver vara för att orka göra allt detta – om jag levde så skulle jag aldrig behöva gå till gymmet!

Inspelningen gjordes i början av juni, vilket, för den som minns förra årets tidiga värmebölja, innebar att de hade en otrolig tur med vädret. SVT hade inga specifika önskemål inför besöket, allt de ville var att deltagarna skulle få följa med i det dagliga arbetet på

fäboden. Således behövde Lars och Kerstin inte heller förbereda sig på något särskilt sätt inför besöket.

– Deltagarna var jätteduktiga och de ville så gärna vara med och lära sig och se hur vi gjorde saker och ting, säger Täpp Lars. Och för oss var det i sin tur jätteroligt att få chansen att bjuda dem på den här upplevelsen. Det är ju, för de allra flesta idag, något utöver det vanliga att få leva på det här sättet. Det är en livsstil där du behövs, blir nödvändig på ett annat sätt i ditt eget liv. Du måste ta hand om djuren, du måste mjölka dem, du måste vara aktiv för att få fram grödorna och maten. Många tror att att leva så här är ett sätt att komma bort från ekorrhjulet, men sanningen är den att ekorrhjul finns överallt, även här på fäboden. Den stora frågan är vilken typ av hjul man vill ha. Det hjul som finns i Arvselen är inte samma hjul som det man hittar i storstaden.

Täpp Lars Arnesson och några ur SVTs produktionsteam. Foto: privat.

Gården är en traditionell fäbod och består av en handfull hus som antingen är faluröda eller timrade – i många fall båda delarna. I det närmaste kring husen står ängsblomster i prakt, skuggade av björkars sus. Längs husväggen slingrar sig humlen i samspråk med pelargoner som sprider glädje i småkrukor här och var. Bredvid fjöset hänger mölkanor på tork och blir på sitt sätt även de ett smycke i sig.

Daniel, som kom tvåa i programmet och således inte fick träffa sin släkt i slutet, är för närvarande tillbaka i Sverige för att söka efter dem på egen hand. Han berättar att han funnit flera släktingar i trakterna kring södra Dalarna och framför allt runt Grängesberg, där hans morfar var från. Efter ett cancerbesked 2017 började han lära sig att spela gitarr och när pandemin gjorde att han inte kunde återvända till sitt tidigare jobb som fotograf bestämde han sig för att satsa helhjärtat på musiken istället. Idag jobbar han som musiker, har alltid med sig gitarren vart han än åker, vilket resulterade i mysiga kvällar med sång och musik kring en sprakande brasa i skymningen vid Arvselen. På kvällen bjöd Lars även dem på diverse folksagor och gav deltagarna en inblick i den värld som består av tomtar, troll, vättar och älvor.

– Att få chansen att besöka Arvselen var så speciellt, jag är så tacksam för den chansen, säger Daniel och ler. Att gå barfota i skogen, att lyssna på bäcken som porlade vid huset, lugnet... jag kände mig som ett med min kropp där och ville inte resa därifrån när det var dags att åka. Jag skulle kunna bo där; jag skulle kunna leva så.

Daniel Ray Hilsinger. Foto: Wilma Wernersson.

Jers Kristin Lissel

Täpp Kerstin Arnesson, Daniel Ray Hilsinger, Mike Anderson, Kirsten Holmberg. Foto: Täpp Lars Arnesson.

Kallelse till årsstämma

Välkommen till ordinarie årsstämma med Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk.
Värd för årsmötet är Dalarnas Fäbodbrukarförening, DFBF. Förbundet bjuder på förtäring för alla medlemmar.

Plats: Vi kommer att vara på en lokal belägen på Älvgatan 75 i Mora.
<https://maps.app.goo.gl/nBZmed3X1V-C8L9QY8>
Tid: Lördagen den 20:e mars 2024

Det kommer att finnas en möjlighet att delta digitalt. Endast en röstande medlem per skärm är tillåtet. Kamera ska vara påslagen och namn framgå för att kunna rösta. Anmäl önskemål om digital närvaro i anmälan. Länk till mötet skickas ut dagen innan mötet.

Program:

10:00 Ankomstfika
10:30 Vår systerorganisation i Norge, Norsk Seterkultur, berättar om hur det är att driva fäbodbruk i Norge.
12:00 Avbrott för lunch och diskussioner mellan deltagare.
13:00 Årsmötesförhandlingar
15:00 Avslutningsfika och hemresa.

Övrigt: Boendeförslag som var och en bokar och betalar själv.

Hotell, stuga, camping

<https://firstcamp.se/destinationer/moraparken-dalarna>

B&B

<https://www.kristinebergsmora.se/>
<https://saxvikensvandrarhem.se/>
<https://www.malkullan.se/>

Det finns ett större antal ytterligare hotell och vandrarhem att välja på.

Värt att besöka

<https://zorn.se/>
<https://www.karltovasensfabod.se/familjen-gumuns/>

Anmälan:

Anmälan till årsmötet gör du till Carin Gisslén-Schönning, carin.gisslen-schonning@fabod.nu eller 070-398 37 83

Vill du ha handlingarna hemskickade inför mötet?

Hör då av dig till peter.helander@fabod.nu eller sms:a till 073-072 86 27. Handlingarna kommer också att finnas tillgängliga på vår hemsida så fort de är behandlade och justerade av styrelsen.

Har du missat att betala medlemsavgiften?

Gör det innan mötet så du har rösträtt. BG 5243-8538 eller Swish 123 109 2022

Välkomna!

Peter Helander, Ordförande FSF

Carin Gisslén-Schönning, Sekreterare FSF

Språkrutan

Fika, det svenskaste av koncept, något vi svenskar gör, om inte dagligen, så i de allra flesta fall säkert en gång i veckan. Det är ett ord så inrotat i vår benmarg att få nog ens reflekterar över var det kommer ifrån, det bara är, det finns, det är svenska när den är som bäst.

Faktum är det att "fika" är ett aktivt påhittat ord, lite som nyordet "hen," och har inte gått den vanliga språkutvecklingsvägen.

Den lilla orten Malung, som omnämnts i detta nummer i samband med svenskättingsbesöket på Arvselens fäbod, var förr känd för sin skinnindustri, en tradition som kan härledas mer än 1000 år tillbaka i tiden. Innan den moderna skinn-

industrin kom, lämnade de så kallade skinnarna orten på hösten, vandrade till stora delar av nord- och mellansverige, samt till Norge och sydde pälsar på storgårdarna de passerade. De skapade sitt eget språk, skinnarmålet, för att kunna kommunicera med varandra utan att någon annan förstod dem. Ibland hittade de på ord som verkar komma rätt ur luften, men andra gånger tog de stavelserna på befintliga ord och kastade om dem. Fika betyder på skinnarmål helt enkelt kaffe. Fi-ka -> ka-ffi.

Svårare än så behöver det inte vara och tack vare dessa vandrare sömnadsmän har detta ord spridit sig, inte bara över hela vårt egna land, utan till och med så långt som till USA, där det idag är något av ett modeord.

Ny redaktör axlar oket

I det sista numret för 2023 kunde vi läsa att tidningens redaktör sedan fem år tillbaka, Hällpetters Maria Bergström, och Olle Berglund, kliver av tåget och lämnar sina poster till förfogande. Detta innebär att från och med detta nummer har tidningen en ny redaktör vid rodret: Jers Kristin Lissel.

Berätta lite om dig själv.

– Jag kommer från Dalarna – Malung för att vara exakt – men bor sedan några år tillbaka i Torsby i norra Värmland. Jag har tidigare bott lite varstans, varav ganska många år i Wales, där jag bland annat gick en fyraårig utbildning vid Bangor University inom kreativt och professionellt skrivande. Den fokuserade på alla typer av skrivande: poesi, prosa, manusförfattande och journalistik – en praktisk variant av litteraturvetenskap skulle man kunna säga. Under det fjärde året undervisade jag även förstaårselever i berättelsevetenskap där. När jag 2015 flyttade hem till Sverige igen hamnade jag i Hälsingland och jobbade som SFI-lärare i drygt fem år innan jag landade där jag är nu på en liten gård utanför Torsby.

Vad har du för anknytning till fåbodar och fåbodförbundet?

– Jag har en stuga på vad som förr var fåbod till byn Finngruvan, men som idag är ett detaljplanerat sommarstugeområde, helt utan djurhållning. Byn är ändå väldigt vacker där den ligger precis där Vanån möter sjön Van och det är nog min plats på jorden så att säga, jag älskar verkligen att vara där. Just aktiva fåbodar har dock inte på något sätt varit en självklarhet i mitt liv, även om jag någon enstaka gång besökt någon av de selar som finns utanför Malung som barn. Nej, intresset för fåbodar och ett mer hållbart leverne har kommit alltmer smygande till mig ju äldre jag har blivit. Jag har faktiskt bara varit medlem i fåbodförbundet i drygt tre år, innan dess visste jag inte ens om att det fanns, men under de här åren har jag lärt mig så otroligt mycket och det känns som att en helt ny, fantastisk värld har öppnats upp för mig. Jag kanske aldrig kommer att äga en aktiv fåbod, men intresset och insikten om just hur viktig denna tradition är i dagens snabbsnurrande samhälle bär jag nära hjärtat.

Vad har du för framtidsutsikt och vision för tidningen?

– Jag kommer fortsätta i samma fina anda som Maria lämnar den i. Det är en fantastisk och väldigt högkvalitativ tidning som den står idag och jag känner både en stolthet och ett ansvar i att föra den framåt. Jag hoppas jag får chansen att se förbundet – och med

Jers Kristin Lissel. Foto: privat.

det tidningen – växa sig än större under de kommande åren.

Vad pysslar du med när du inte är redaktör?

– Gården renoverades senast 1949 och hade stått tom sedan 1978, så tro mig, det finns att göra! När det inte renoveras, målas och tapetseras, är jag gärna ute i trädgården och påtar. Köksträdgården är på drygt 100 kvadratmeter och i höstas fick vi upp ett växthus, som jag verkligen ser fram emot att få fylla med tomatplantor, gurkor, chili med mera. Jag tycker också mycket om att handarbeta och laga mat och brinner för att lära mig nya saker, som till exempel språk. Jag har studerat ett flertal språk och älskar att se hur språk ur olika språkgrupper har vissa samband och likheter. Men mitt största intresse är ändå skrivandet och jag skriver utöver artiklar och reportage även poesi och prosa. Nu i vår kommer min första diktsamling ut – det

känns stort!

Kristin berättar också att hon känner sig trygg i att hon har ett starkt team bakom sig i redaktionsgruppen med Gun-Marie Swessar, Stefan Olander samt undertecknad – Victoria Törnqvist – och såklart även Olle och Maria kvar som skribenter. Hon hoppas allteftersom kunna utöka med fler duktiga förmågor på den fronten.

Victoria Törnqvist

TIPSA

Vet du något av fåbodintresse du tycker vi borde göra ett reportage om? Tipsa redaktionen genom att maila redaktion@fabod.nu. Vi tar tacksamt emot era idéer.

Vad händer på din fäbod i sommar? Tipsa om era sommaraktiviteter!

I nästa nummer av tidningen kommer vi att berätta om allt kul, spännande och lärorikt som händer på fäbodar och utmarksbruk sommaren 2024. Passa på att vara med i tidningen och berätta om vilka aktiviteter ni planerar. För att vi ska kunna hjälpa till med marknadsföringen behöver vi få in information, så det hänger alltså på er aktiva medverkan.

Mejla er information till redaktion@fabod.nu senast söndagen den 21 april. Det är viktigt att vi får era uppgifter i tid.

Vi ses i sommar!

Här har ni en lathund, följande information skall vara med:

- Plats, fäbodens namn och i vilken kommun
- Beskrivning av aktiviteten/aktiviteterna
- Datum och tidpunkt, om det till exempel är alla söndagar i juli så skriver ni det
- Eventuell prisuppgift
- Kontaktperson, telefonnummer
- Eventuell Facebooksida, Instagram och/eller hemsida
- Annan info som kan vara relevant

Kommande utbildningar av fäbodsintresse

Är du intresserad av att utbilda dig eller vet du någon annan som kan vara intresserad? Till hösten startar några olika utbildningar och det är nu dags att söka till dem. Självklart innehåller kurserna fäbodkunskap! Flera av kurserna är delvis på distans.

- **Småskaligt jord- och skogsbruk i Säter.**
Titta in på sater.se/barn-utbildning/vuxenutbildning-2/dahlander-kunskapscentrum-2/smaskaligt-jord-och-skogsbruk/
- **Småbruk- djurhållning, natur- och fäbodbruk** samt flera olika odlingskurser i Söderhamn. Mer info finns på hufb.se/yrkesutbildning
- **Regenerativt lantbruk & holistic management.**
Titta in på backedal.se/distanskurser/
- **Fäbodkurs på Arvselens fäbod (vår & höst).**
Mer info finns på Malungs folkhögskola <https://www.regiondalarna.se/malungsfolkhogskola/kurser/friluftsliv/>

Stöd fäbodkulturen

Förbundet samlar den svenska fäbodrörelsen och verkar för att bevara, främja och utveckla fäbodarna, fäbodkulturen, fäbodbruket och övrigt utmarksbruk. Vi vill också främja byggnadskultur, kulturarv och traditionell kunskap, samt bibehålla betesrättigheter som resurs och som framtida möjlighet för fäbodbrukare och ägare av jordbruks- och skogsfastigheter. Tillsammans blir vi starkare och kan driva våra intressefrågor bättre. Som medlem får du också den här tidningen i din postlåda och blir uppdaterad om vad som är på gång.

Bli medlem...

Du behöver inte vara aktiv fäbodbrukare för att bli medlem, det räcker med att du har intresse för de frågor som förbundet driver och stöder våra intentioner.

Betala i så fall in avgiften om 300 kronor till Förbundet Svensk Fäbodkultur, du blir då medlem både i förbundet och den eventuella regionala förening du vill tillhöra. Vilka regionala föreningar det finns hittar du på sidan två, längst ner i vänsterspalten. Vill du betala för ytterligare en familjemedlem blir summan 200 kronor högre, alltså totalt 500 kronor.

Betala din avgift till Bg 5243–8538 eller Swisha 123 109 20 22. Enklast scannar du QR-koden här bredvid i swishappen.

Vill du fortsätta att få tidningen i din postlåda? Betala då in din medlemsavgift för 2024.

